

ASMA KANDİL

Kubbe veya tavana
asılarak kullanılmak üzere,
aydınlatma ve süsleme amacıyla
özel şekilde imal edilmiş kandil.

da Âdem'in şahsında insan neslinin Allah tarafından imtihana tâbi tutuluşunun bir başlangıcıdır. Şeytanın aldatıcılığı Âdem kıssasında bir ibret örneği haline getirilmiş, hac sırasındaki şeytan taşlama hadisesiyle de onun aldatıcılığına ve düşmanlığına karşı gösterilmesi gereken tepki sembolize edilmiştir. Kur'an-ı Kerim, "Âdem oğlu" (el-A'raf 7/35) ifadesiyle insan olarak kimsenin hatadan uzak kalamayacağını, önceki bazı dinlerde "Tanrı'nın oğlu" vb. şekillerde tanrılaştırılan insanların da Âdem'in neslinden geldiklerini ve onların da hata işleyebileceklerini ima etmektedir. Âdem itaatsizlik etmişse de Hıristiyanlık'ta olduğu gibi bir günahkâr olarak görülmez. O bir peygamber olmakla beraber neticede bir insandır, Allah'ın kuludur. Şeytan, insanoğlunun imtihan âlemine yani dünyaya inmesine sebep olmuş, insan dünyaya inince de imtihan başlamıştır.

Yahudi ve hıristiyan kutsal kitaplarında yasak meyveyi yılanın kadına, kadının da Âdem'e yedirdiği belirtilir. Kur'an'da kadını aslı suçun sebebi olarak gösteren böyle bir bilgiye rastlanmaz. Kur'an'da şeytanın ikisini birden aldatarak cennetten çıkarılmalarına sebep olduğu belirtilmekte (bk. el-Bakara 2/36), hatta şeytanın Havvâ'ya herhangi bir hitabından söz edilmezken, "Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve eskimeyecek bir saltanatı göstereyim mi?" (Tâhâ 20/120) denilerek doğrudan Âdem'e hitap edildiği görülmektedir. Aslında İslâm'a göre herkesin yaptığı, kazandığı kendisinedir. Kimse başkasının günah yükünü taşımaz (bk. el-En'am 6/164). Her doğan, lekesiz ve tertemiz bir tabiatla (fitrat) doğar. Doğuştan gelen günah yoktur, suç ferdidir. İslâm'da, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi önceki insanların işlemiş oldukları günahın sonraki nesillere intikal etmesi tarzında bir inanç yoktur. Bu çeşit inançlar, suçların ferdiliğine dayanan günümüz hukuk anlayışına da aykırı düşmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

A Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955, s. 128; Kâmuran Birand, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara 1964, s. 122; H. J. Schoeps, *An Intelligent Guide to the Religions of Mankind* (trc. R. Clara Winston), London 1967, s. 254; Ekrem Sanıkçoğlu, *Başlangıcından Günümüze Kadar Dinler Tarihi*, İstanbul 1983, s. 228; *DTC*, XII, 275-626; *NDB*, s. 208-209; *DCR*, s. 481; *ELn.*, XII, 664-665.

Asma kandiller, kubbe ve tavandan inen zincirlere asılı, maden, çini veya camdan yapılan kandillerdir. Sadece asıllar olarak kullanıldıklarından genellikle üç kulplu şişkin bir gövde, yukarı doğru ince bir boyun ve geniş bir ağız olmak üzere belirli bir biçime sahiptirler. XV. yüzyıldan önceki örneklerin boyun biçimini tekrarlayan yüksek kaide bölümü, giderek yüksekliğini azaltıp halka şeklinde bir kaideye dönüşmektedir. Kulplar, gövde ile boyunun birleştiği yerde de olabilirler. Asma kandiller, üç kulpa bağlı üçlü zincirlerle belirli bir yükseklikte taşıyıcı zincire bağlanırlar. Kandilin kulplarına bağlı zincirlerle taşıyıcı zincir arasında yer alan "top" ise bir süsleme unsuru olarak düşünülmüştür; ayrıca yukarıdan inebilecek örümcekleri de yağın içine düşmekten koruduğuna inanılmaktadır. X. yüzyılın başlarına tarihlenen eldeki ilk örneklerden itibaren gerek şekil gerek tezyinat gerekse yapıldıkları maddeler bakımından bazı farklılıklar göstermelerine rağmen asma kandiller yukarıda belirtilmiş olan karakteristik şekillerini daima muhafaza etmişlerdir. Erken İslâm devri (Emevî, Abbâsî) kandilleri, ayrıntılarındaki farklılıkların da tesiriyle, çok defa yapıldıkları bölgelerin siyasî hâkimlerinin adlarıyla Fâtımî, Selçuk, Memlük ve Osmanlı eseri olarak adlandırılmışlardır. Önceleri Kayrevan Ulu-camii kandili (Tunus Bardo Müzesi) gibi daha ziyade madenden yapılan ve geniş ağızlı derin bir tabak şeklini andıran kandiller genellikle cam ve çiniden imal edilmiş, şekil olarak da zamanla bir çiçek vazosunu andıran yaygın ve bilinen yapısını kazanmıştır. Asma kandiller yapıldıkları maddelere göre şu şekilde incelenebilirler:

Tunç, pirinç ve gümüş kandiller. Osmanlı öncesi dönemde çok sayıda yapılan madenî kandiller, daha sonra yerlerini çini ve cam kandillere bırakmışlardır. Elde mevcut en eski kandil parçaları IX. yüzyıl sonuna veya X. yüzyıl başına tarihlenmekte olup Chicago Art Institute'da bulunmaktadır (krş. Erginsoy, s. 105-106). Üzerinde yer alan kitâbeden Mağribli bir ustanın elinden çıktığı anlaşılan Kayrevan Ulu-camii'nin tunç kandili de XI. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmekte-

dir. 1090 tarihli Şam Emeviyye Camii pirinç kandili (İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi), XII. yüzyıl sonuna tarihlenen Kubbetü's-sahra pirinç kandili (Paris Musée de Louvre), Konya'da yapıldığı kitâbesinde yazılı 679 (1280-81) tarihli Beyşehir Eşrefoğlu Camii tunç kandili (Ankara Etnografya Müzesi) ve yakın yıllarda yurt dışına kaçırılan, XIII. yüzyılın sonuna ait tunç kandil (Kopenhag David koleksiyonu), kafes oyma süslemeli eserlerdir. Eşrefoğlu Camii kandili üzerinde ayrıca kabartma ve kazıma teknikleriyle de çalışılmıştır. Bu kandillerin çoğu, içlerine cam kandiller konulmak suretiyle bir nevi kandil zarfı olarak kullanılan eserlerdir. İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan Fâtih Camii gümüş kandili ise yukarı doğru daralan altıgen kuruluşu ve özenle yapılmış kafes oyma süslemeli dilimli üst bölümüyle değişik bir eserdir ve Eyüp'teki Ebussuud Efendi (Şeyhülislam) Sıbyan Mektebi'nden, Vakıflar Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'ne alınan pirinç kandille beraberlik gösterir. Bazıları değerli taşlarla süslü olan gümüş, tombak ve bakır kandiller XIX. yüzyıl ortalarına kadar yapılmışlardır.

Çini kandiller. Asma kandillerin en önemli grubunu meydana getiren çini kandiller, belirli bir yüksekliği olan, mavi-beyaz veya çok renkli süslemeleriyle dikkati çeken eserlerdir. Süslemeler, sır altına boyama tekniğiyle yapılmıştır; sert ve parlak renksiz şeffaf sırları, süslemelerin üç boyutlulukla belirmesine imkân sağlar. Ejder görünüşlü kulplar yaygın olarak kullanılmıştır. Kazı buluntuları ile bunların İznik'te yapıldığı ortaya konmuştur. Mavi - beyaz çini kandiller gövde üzerinde yer alan çiçek süslemeleri, boyun ve gövde altında mavi zeminde görülen küfi yazı kuşakları ve bölümler arasında uzanan zencereklilerle XV. yüzyıla tarihlenirler. Süsleme örneğinin, gövdenin üst kısmında yer alan küçük kulpların yerlerine bağlı olarak kurulduğu gözlenir. Mavi-beyaz çini kandillerin bazıları, boyun kısmında yer alan çiçek süslemeleriyle dikkati çekerler. Bugün Çinili Köşk'te muhafaza edilen dört kandil II. Bayezid Türbesi'nden getirilmiştir. "Paftalı" mavi-beyaz kandiller, gövdelerinde ve boyun kısımlarında yer alan, pafta adı verilen kitâbeli bölümler ve rûmî, kıvrık dal, Çin bulutu süslemeleriyle ayrı bir grup meydana getirirler. Genellikle beyaz zeminli olarak yapılmışlardır. Çinili Köşk'te sakla-

XVI. yüzyılda İznik'te yapılmış mavi-beyaz seramik asma kandil ile XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait İznikâri çok renkli asma kandil (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Çinili Köşk, nr. 41/5-41/16)

nan İstanbul Sultan Selim Camii kandili de mavi-beyaz çini kandillerle incelenebilir. Biçim özellikleriyle XVI. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bu kandilde iki kitâbe kuşağı dışında eseri bütünüyle kapladığı anlaşılabilir altın varaklar bugün kalmamıştır ve üzerinin küçük çiçeklerle süslenmiş olduğu görülür. Yazılar beyaz zemin üzerine mavi olup alttaki kitâbede zemin kıvrık dal motifleriyle süslenmiştir. Üç kulp boyunda, iki kulp da gövdede yer alır.

Çok renk süslemeli çini kandiller ise hatâyîler ve natüralist çiçek bezemeleri, canlı renkleri, boyun kısmına doğru incelen gövdeleri ve kulplarla atlamalı olarak sıralanan süslemeli kabalarıyla değişik bir görünüştedirler. Kandillerin gövde ve boyun kısımlarında bilhassa küfî veya celi-sülûs yazılarıyla yazılmış nur ve tenvir etmeyle ilgili âyet, hadis ve şiirler yer almıştır. Hafif kabarcık parlak kırmızı boya yaygın şekilde kullanılmıştır. Çok renk süslemeli çini kandillerde boyunda yer alan silme veya düz yakalılık, yüksek olmayan geniş kaide, belirgin biçim özellikleri olarak görülür. Kubbetü's-sahra kandili (Londra British Museum), Süleymaniye Camii kandili (Londra Victoria and Albert Museum) ve Kadirga Sokullu Mehmed Paşa Camii kandilleri (İstanbul Çinili Köşk), bu türün elde bulunan en önemli örnekleridir. 1549 tarihli Kubbetü's-sahra kandili, beyaz zemin üzerinde yer alan firuze, mavi ve yeşil renkli süslemeleriyle, Süleymaniye Camii ve Kadirga Sokullu Camii kandillerine ulaşan gelişmenin önemli bir örneğini oluşturur.

Cam kandiller. Bu tür kandilleri, şekil ve tezyinat itibarıyla hemen hiçbir özellik göstermeyen basit, sade ve renksiz cam kandillerle, gerek şekil gerekse tez-

minat açılarından her biri başka bir yapı ve ayrı bir değer arz eden murassa' cam kandiller olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Birinci gruba giren kandillere hemen her yerde rastlanır. Bunlardan cami gibi daha çok umumî yerlerin aydınlatılmasında faydalanılmıştır. Asma veya top kandilliklere takılarak kullanılan, kadeh veya fincan biçiminde, içinde yağ yakılan bu kandiller ayrıca minare şerefelerinde ve mahyalarda da kullanılmıştır. Bu tip cam kandillerin bir kısmının Venedik'ten ithal edildiği bilinmektedir. Nitekim Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı cami için gerekli küçük, basit cam kandiller, İstanbul'daki Venedik balyozunun aracılığı ile sipariş edilmiş ve biçimleri sipariş mektubunun kenarına çizilmiş krokiyle gösterilmiştir. Murassa' kandiller ise daha çok saray ve köşklere selâtin camilerinin ve padişah, şehzade, tarikat ileri gelenleri ile devlet adamlarının türbelerinde kullanılmıştır. Gebze Çoban Mustafa Paşa Türbesi kandili (Topkapı Sarayı Müzesi), beyaz benekli ve saydam olmayan koyu mavi renkli camdan yapılmıştır. Üç kulpu ve kaidesi, XVI. yüzyıla tarihlenen Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii kandilleriyle beraberlik gösterir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Kara Ahmed Paşa Camii kandilleri çeşimibülbül olarak yapılmışlardır. Yapıştırma altın varak hatâyîler ve natüralist çiçekler üzerine yapılan renkli süslemelerle XVI. yüzyılın süsleme sanatı özelliklerini taşırlar.

Kandil, tezyinî sanatlarda ilâhî ışığı ifade eden bir motif olarak sürekli kullanılmıştır. Kandil motifi daha çok mihraplı seccade ve kilimler, mezar taşları, mihraplar üzerinde görülmektedir. Akşehir Ulucamii son cemaat yeri mihrabı,

Milet İlyas Bey Camii mihrabı, Düneysir Ulucamii mihrabı, Divriği Kale Camii mihrabı, İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki asma kandilli kilimlerle İznik, Bursa, Bergama, Selçuk, Edirne ve İstanbul mezar taşlarında sıkça rastlanan asma kandilli motifler ilgi çekici değişik örneklerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Ünal, "Çini Cami Kandilleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1969, II, 74-111; Fuat Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri*, İstanbul 1974; Ülker Erginsoy, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1978, s. 105-106, 116, 119, 361-363, 391-397, 449-451; Erdem Yücel, "Türk Sanatında Cam İşleri", *Türkiyemiz*, sy. 12, İstanbul 1974, s. 21-29, 46; Hülya Tuncay, "Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Çini Kandilleri", *Sanat Dünyamız*, sy. 12, İstanbul 1978, s. 10-16; "Asma Kandil", SA, I, 113.

TANJU CANTAY

ASMA KANDİLLİK

Cami, türbe ve mescidlerde mekânı aydınlatmak için kullanılan çok sayıdaki küçük cam kandili taşıyan askı.

Camilerde iç mekânın tabii olarak aydınlanması için yeterli gün ışığı sağlayacak pencerelerin sayısı, yeri ve büyüklüğü en uygun şekilde tesbit edilirken sunî aydınlatmanın da en iyi şekilde yapılması kandillerle sağlanmıştır. Bu düşünceyle kubbe, yarım kubbe, kemer, tonoz veya tavan örgüsü içine yerleştirilen güçlü bağlantılara, asma kandillik zincirlerinin takılacağı halkalar tutturulmuştur. Bu halkaların, bazı örneklerde ağırlıkları birkaç tonu bulan asma kandillikleri taşıyabilmeleri için kubbe yüzeyine, tek merkezli iç içe daireler halinde yerleştirildikleri görülmektedir.

Hemen sadece Osmanlı camilerinde görülen asma kandillikler avize, düzlem kuruluşu askı veya kare ve dikdörtgen plan veren uzun çubuklar şeklinde olup tunç, demir yahut pirinçten, döküm veya dövme tekniğiyle yapılmışlardır. Avize biçimi asma kandilliklerde ve fazla büyük olmayan düzlem kuruluşu askılarda küçük cam kandiller halka şeklindeki yuvalara oturur, kare ve dikdörtgen plan veren uzun çubuklardan yapılmış askularla genellikle büyük düzlem kuruluşu olanlarda ise üçlü ince zincirlere asılır. Avize şeklindeki asma kandillikler genel olarak dövme demirden hazırlanarak çeşitli şekillerdeki yassı şeritlerin birbirlerine perçinlenmesiyle mey-